

AZ „EGYKE“ A SOMOGYI NÉP SZOKÁSAIBAN S LELKIVILÁGÁBAN.

I.

MIDŐN „*A somogyi gyermek*“ címen megírni szándékolt néprajzi munkám adatainak összegyűjtéséhez a tervezetet elkészítettem, nem is számítottam arra, hogy az *egykevel* is részletesebben fogok foglalkozni. Csak gyűjtéseim közben láttam át annak szükségességét, hogy az egykére vonatkozó minden számbavehető adatot egybehordjak s a fenti munkámban is felhasználjam mint olyat, mely a gyermeknevelés megvilágításával szorosan összefügg.

Mert hisz — sajnos — az egyke Somogyban már népszokás számba jön. A több évtizedes egykézésnek kifejlődtek a maga törvényei, azok elterjedtek, általánossá váltak s ezekhez alkalmazkodnak gondolatban, testben mindazok, akik e bűnös rendszer rabjaivá váltak.

Az egyke érezteti hatását a nép gazdasági, társadalmi viszonyainál, életének berendezésénél; bizonyos irányban átalakítja a nép erkölcsi felfogását, szokásait, de különösen megváltoztatta a gyermek nevelése körül eddig gyakorolt eljárását. Egészen másként neveli a nép az egyke-gyermeket, mint ahogy nevelte és neveli most is azokat a gyermekeket, akik többen vannak.

Rendkívül fontosnak tartván az egyke *indítóokainak* kikutatását s mi-benlétének megállapítását, igyekeztem azt apróbb vonatkozásaiban is megismerni s az adatokat erre nézve összegyűjteni. Ez okból minden községre nézve (hol egyke van) kikutattam, hogy mikor kezdődött az egyke. Ez a kereszteltek anyakönyvéből pontosan megállapítható, ha az évi születések számát 1875—1880-tól kezdődőleg kiírjuk. Azután sorba vesszük a házaspárokat, hogy melyiknél hány *gyermekszületés* volt. Ahol 2—3 volt, *nem* azért született-e a második vagy harmadik, mert az előbbi gyermek meghalt. Csak a földműves gazdákat, zselléreket s azon iparosokat s kereskedéssel is foglalkozó családos egyéneket veszem, akik voltaképpen a földműves néphez számíthatók.

A továbbiakban elsősorban a népet ismerő lelkészt, tanítót s más falubeli intelligensebb embert, élteesebb asszonyokat, bábákat szoktam kikérdezni, akik rendszeren teljes felvilágosítást tudnak nyújtani a faluban elterjedt egykéről.

Somogyban az egyke a múlt század 80-as éveiben kezdett jelentkezni. Valószínűleg a baranyai Ormánságból húzódott ide. Midőn elterjedése nyil-

vánvalóvá vált, a megye főurai közül gróf Széchenyi Imre és gróf Széchenyi Aladár vette fel ellene a küzdelmet. Az ő fellépésük következtében írt fel Somogy megye az egyes miniszterekhez s minden más tényezőhöz, amely az egyke továbbterjedésének megállításához hozzájárulhatott. De még tovább ment: oly messzemenő intézkedéseket tett az egyke terjedése ellen s megszüntetésére, amelyet, tudomásom szerint, egy más megye sem az országban. Már 1891. évben bizottságot küldött ki az egyke mibenlétének megvizsgálására. Ez a bizottság kutatásainak szomorú eredményeként megállapította, hogy a kedvezőtlen szaporulati arányok „a népek a nemzessel“ való visszaélése, a termékenyülés erőszakos megállítására és a magzatelhajtás tényében gyökereznek. E bűnre pedig a népet „főleg amaz anyagi érdek ösztönzi, hogy az atyai birtok felosztását lehetőleg megátalja s minél csekélyebb száma maradéknak minél előnyösebb anyagi helyzetet biztosítson.“

Somogy megye, hogy a népet a magzatelhajtástól elidegenítse, mindent megtett, ami csak hatalmában állott. Elrendelte, hogy valamennyi községben lehetőleg okleveles bábát alkalmazzanak, a járási s körorvosokat szigorúan utasította, hogy a viselős asszonyokat, a bábákat s az u. n. „kenőasszonyokat“ kísérik figyelemmel. Ha abortálási eset jut tudomásukra, puhatolják ki a tényállást s a legkisebb gyanú esetén jelentsék fel a bírósághoz. A főszolgabírók a községekben egyes alkalmas egyéneket bíztak meg a terhes asszonyok megfigyelésével. Az elhajtó asszonyokat több évre rendőri felügyelet alá helyezték. Az orvosoknak, községi és körjegyzőknek megfigyeléseikről s észleleteikről minden negyedév végén jelentést kellett tenniük az alispánhoz. Bejelentették a magzatelhajtásban elhunytakat: a magzatelhajtó bábákat, kenőasszonyokat letartóztatták.

Megkereste a vármegye a püspökségeket, kérvén őket a lelkészek utasítására, hogy tanítsák ki a népet az egygyermekrendszer erkölcstelen voltáról s annak nagy nemzetgazdasági s egészségügyi veszedelméről. 1893-ban szabályrendeletet alkotott, hogy a gyermekirtók, magzatelhajtók az újszülött s dajkaságban levő gyermekek körül elkövetett bűntettek s vétségek, továbbá a gyermekelhajtást végző kenőasszonyok feljelentői, ha a tényállás bíróilag beigazoltatik, pénzbeli jutalomban részesíttetnek. Az egygyermekrendszert tárgyaló munkákat saját költségén kinyomatta s terjesztette.

Ezek után Somogy megye törvényhatósági bizottsága az egyke ragályos bűnének megszüntetése végett 1907-ben az országgyűlés mindkét házához fordulva, törvényes intézkedéseket kért, a már általában ismert orvoslásokat javasolva s azoknak fogantatását kérve.

Mindezen mélyrehatóknak látszó intézkedések teljesen hiábavalóknak bizonyultak az egyke terjedésének megállítására. A megbízott laikusok bizony nem kísérték figyelemmel a viselős asszonyokat; a kiadott s terjesztett könyveknek semmi hatásuk sem volt: a papság fellépését a nép a legellenségesebb érzéssel fogadta. Az orvosok és bábák számos asszonyt jelentettek fel a bírósághoz, többeket meg is büntettek, a vége azonban e feljelentéseknek az lett, hogy a nép az ilyen feljelentőket alkalomadtán mellőzte, sőt némely esetben a bíróság az elhajtás tényét perrendszerűleg nem látván bébizonyítottak, a terheltet felmentette s megtörtént az is, hogy a bíróság a feljelentő bábát büntette meg.

A mozgalom aztán Somogyban — tapasztalva az egykével szemben, való tehetetlenséget — elernyed, elaludt, mintha soha semmi intézkedés sem történt volna.

Az egyke, amely feltartóztatatlanul terjed tovább, újabban is a nép demográfiai viszonyaival, szociális s lelki életével foglalkozó kiváló tekintélyeket szólaltatott meg.

Én most nem az egyke elterjedésével és következményeivel kívánok foglalkozni, hanem az *egyke okait törekszem a népszokások és a névnek az egykére vonatkozó gondolkodásúnak részletesebb ismertetése által élesebben megvilágítani.*

II.

A népnek az egykéről már megvan a maga teljesen kialakult véleménye, ami annyira megrögződött lelkében, hogy azt megváltoztatni eddig? semmiféle józan okfejtéssel nem lehetett. Meghallgatja az egyke veszélyes, szomorú következményét fejtegető egyéneket; hallgatagon tűri az ellene dörgő, kárhoztató véleményeket, sőt mintha helyeslőleg bólintana is rá; de hogy azokat meg is szívlelje s a gyakorlatban kövesse, arról szó sem lehet. Nincs reá hatással egyes falujabeli, az egyke-rendszer következtében kihalófélben levő családok tragédiája s az a lesújtó látvány sem, hogy néhány községben az egykéző családok negyede, sőt fele is nemsokára magtalanul, hal el. Az ő lelkét kedvtelése, jóléte, birtokának megmaradását, sőt gyarapítását célzó törekvése, egyetlen gyermekének jómódban hagyása s az ezzel járó előnyök foglalják le. Mindezt csak az egyke révén véli elérni s e meggyőződését megdönteni nem lehet.

Somogyban, különösen a református családokban a háznál levő öreganya, a menyecske anyja vagy anyósa, az u. n. „öregszüle“ végzi a belső gazdasszonyi teendők legnagyobb részét: a sütést, főzést, a kisebb háziállatok gondozását, a családbeli tehetetlen vagy beteg egyének ápolását. A fiatal asszony csak télen segédkezik neki egyben-másban, tavasztól őszig a mezőn, a szőlőben együtt dolgozik a férfinemmel. A fiatal nő — Somogyban — általában 14—16 éves korában megy férjhez; az anyja vagy anyósa a főzéshez, gazdaasszonykodáshoz rendszerint nem is engedi őt, sőt sértésnek venné, ha ilyféle kíváncsisággal állana elő. Nem egy eset fordult elő, hogy amely háznál az öregszüle sokáig élt egészségben, a fiatalabb asszonynak már unokája is volt s még soha kenyeret nem sütött életében s főzni egyáltalán nem tudott. Dologidőben a csecsemő, a kis gyermek gondozása is természetesen az öregasszonyra hárul. A kisgyermek édesanyja, ha künn a szabadban dolgozik, reggel a még csecsemő gyermeket megszoztatja s csak délben fut haza ismét szoptatni; ha pedig a gyermek egy éves elmúlt — csak estefelé. Többször nem igen mehet haza gyermekéhez, mert az a külső dolog mulasztásával járna. Azt pedig a család többi tagjai vennék rossz néven. Ily körülmények között a kisgyermeket az öreganya gondjaira kell bízni. Már pedig ő nagyon el lévén foglalva a háznál, bizony nem szívesen vesződik a síró-rívó kisgyerekekkel. Hangoztatja azt is, hogy nem akar ő egész életében dajka lenni. Teljesen igaza van a maga szempontjából, midőn nagy elfoglaltsága miatt így panaszkodik: „Jaj de sok dögöm van, rajtam van a csikó,

a vénember, meg — a gyerek.“ (Már t. i. a gazdaasszonyi teendőkn kívül.)

Nem csoda hát, hogy az öreganyák nagyon félnek a gyerektől s mindent elkövetnek, hogy egyideig, a házasságkötés után ne legyen, vagy ha van: egnél bezáródjék.

Minthogy különösen a reformátusoknál a leány 14—16 éves korában már férjhez megy s így testileg éretlen még az anyaságra, ezelőtt 8—10 évig is mesterségesen tartották vissza az első gyermek születését. Ez divattá vált s egyes helyeken most is fenn áll, szégyennek tartva, hogy házasságuk első éve után gyermek szülessék. Itt-ott néhány évre elhúzzák most is, azt hozva fel okul: „Fiatál az asszony, minek veszőggyék a gyerekekkel; minek csúnyuljon e', ráér még!“ (Erdősokonya). Néhol ha hamarjában gyereke lesz a menyecskének, a szokásos ruhát sem akarja az anyósa megvenni. „Vegyen neki az annya.“¹⁾ (Szenta.) Újabban azonban rájöttek, hogy jobb a jelentkező első gyermeket meghagyni, mert így a menyecske egészségesebb marad. Sőt ahol nem nagyon éretlen az anyaságra, egy év múlva rendszeren megvan az első gyermek.

A család az első gyermekbe, mint kikerülhetetlenbe beletörődik, sőt kívánja is, hogy legyen, a másodiknál azonban, különösen ha gyorsan, 1—2 év múlva jelentkezik, már kitör a viszály. Első sorban, természetesen, az öregszüle zúgolódik, hogy ő nem gondolhat az anya távollétében két gyermeket, azután a többi házbeliék támadnak rá, érthetően követelve, hogy tüntesse el, kenesse el. Darányban egy fiatal asszonynak a házasság harmadik évében megszületett a második gyermeke is. Az asszonyok nyelvükre vették. A család úgy védekezett, hogy ők arról nem tehetnek, a bába az első szülés után „nem jól hagyta“ (vagyis nem rontotta el) a menyecskét, ez az oka.

A másodsor is „állapotossá“ vált fiatal asszonyt, ahol az egyke már teljesen elfajult, nem egy esetben el is zavarták a háztól, ha nem akarta magzatát elkenetni, elhajtatni.

A harmadik gyermek mutatkozásáról ne is szóljunk. Ennél már valószínűs háborúság tör ki a családban. Mert a második—harmadik gyermeknél nemcsak az öreganya van már lekötve (egyéb okokat itt elhagyva), hanem az édesanya is; nem dolgozhatik annyit, többször kell otthon tartózkodnia vagy legalább a mezőről hazafutnia a legnagyobb dologidőben is. Ilyenkor aztán eleget kell hallania az anyának a család többi tagjaitól: „Má' megin „vastag“ (viselős), „Egyébre se való, mint fiaznyi“. Mást se tud, mint kőkeznyi!“ A férjira meg, hogy „Mást se tud, mint gyereket nemzeni.“ A szegény asszonynak nagyon sokszor kell hallania: „Fénye egyé meg a testit, otthon dogozik; dehogy is segítetteng!“ „Minek van neki annyi gyereké mér nem eregeték le az árokba!“ (Ahol t. i. a lepedőt mossák.)

Az egykés falubeli családokban az a jelszó a gyerekekre nézve: „Egy van, több nem köll!“ „Minek? Más keze-lábának? (T. i. cselédsorba.) A többgyermekes szülőknek eleget kell hallaniuk a családbeliektől, rokonoktól azt a bántó szemrehányást, hogy „Az ágyban hasogatják el a vagyont.“

A második gyermeket rendszeren csak ott látják megengedhetőnek, ahol egy gyermekes özvegy férfi vesz el egy nőt. Az asszony feltétlenül óhajt egy

¹⁾ Némely helyen, ugyanis, a menyecskét az édes anyja ruházza a kiházásítás után is s csak a hétköznapi ruhát, cipőt, tutyit veszik neki a háznál.

gyermeket, hogy a férj halála után a házban s birtokban maradjon, mert különben csak az u. n. „móringot“ (a házasságkor kikötött pénzt, ruhát) kapná meg, vagy az újabban kikötött földterülethez juthatna.

A férfiaknál (a férjnél és öregapánál) elsősorban a birtok osztatlansága — s szaporításának a gondolata az irányadó az egyke mellett való álláspontra nézve: „Dehogy aprózom el a birtokomat, hogy négyen-öten osztozzanak rajta, szanaszét horgyák a birtokot!“ „Birtok után köll a gyereket szaporíttanyil!“ „A zsidónak (t. i. a falusi boltosnak), béresnek, cigánynak lehet több gyereké, mer nincs birtoka.“ De a szegény embernek szintén lehet s van is, mert az nem fél a birtoknak kisebb részekre való hasításától, hiszen a család most is alig élhet meg rajta, tehát nem baj ha több a gyerek, majd csak megélnék valahogy, mint zsellérek vagy napszámosok. A jómódú ember azonban minthogy vagyoni függetlenségét és színvonalát csorbíthatatlanul kívánja utódjának is biztosítani, ennek még a gondolatától is iszonyodik. Az ő tekintélyt élvező családja az utolsók közé sülyedjen! . . . Ezt semmi áron sem szabad megengedni! E felfogás miatt honosodott meg az egyke épen a vagyonosabbaknál. Erre vonatkozólag mondja a nép: „A gazdagabbak százszor rosszabbak, mint a szegények.“ „A szegényebb ember belegyőződik az Isten rëndölésébe a gyerek eránt, de a gazdag bizon nem.“ Van Somogyban egy horvátajkú község, melynek egyik utcájában csak szegény emberek laknak, ahol aztán sok is a gyerek. Ezt a maró néphumor elnevezte „Gyár-utcának.“ Tehát az az egy bizonyos, hogy az *egyket* nem a földnélküliség, a szegénység okozza, sőt ez idő szerint *inkább gátja* az az egy gyermek rendszernek.

Az egy gyermekhez való ragaszkodást különösen akkor hangoztatják, ha az első gyermek fiú. A fiúnak jobban örülnek, mint a leánynak, sőt bátran állíthatjuk, hogy amely családban szigorúan egy gyermek mellett foglalnak állást, csak fiút kívánnak s ha ez megvan, mindent elkövetnek, hogy több gyermeke ne legyen az anyának. Az elsőszülöttül világra jövő fiúgyermeknél a bábaasszony s mások is nevetve jegyzik meg, midőn a keresztelőre viszik: „No, itt is becsukják ám a kaput!“ Vagyis több gyereke se születik ám a menyecskének, föltéve, hogy a gyerek életben marad.

Ahol az első gyermek leány, ott néhol egy fiút is kívánva, megszületik még a második. De itt aztán a kísérletezés befejeződik. „Egy-két gyerek-Isten áldása, de már három Isten átka“, mondták még nem régen. Ma már sok helyen a kettőt is átoknak tartják. „Több gyermek több gond.“ „Ha kettő van, már civakodnak a vagynon.“ Hiszen még ha egy van is, az a mondás járja: „Kis gyermek kis gond, nagy gyermek, nagy gond.“ „Egy gyereket is nehéz ruházni, hát többet!“ „Kevesebb a gyerek, kevesebb tanító kell!“

Hogy a fiatal asszony a második és harmadik gyermek születéséből származó perpatvarokat, üldöztetést elkerülje, maga is azon van, gyakran jobb érzése s a második gyermek utáni vágya ellenére is, hogy magzatát eltávolítsa. Hiszen az öregeken s más családbelieken kívül gyakran a férj is nekitámad egészen igaztalanul a szegény asszonynak. Méltatlankodik azon, hogy újból meg újból állapotossá válik. Nem egy második és harmadik gyermekkel teherben levő sóhajt fel: „Jaj Istenem, mi lesz belőlem, má' nem merek megmarannyi a házná!“ Tisztában van azzal, hogy ha több

gyermeke lesz, a családnál nyugta, becsülete nem lehet, tehát megérlelődik benne az az erős elhatározás, hogy magzatát eltüntesse. Mert a nép a magzatelhajtást nem tartja véteknek, ezért semmi lelkifurdalást nem érez. Csak a már megszületett gyermek megölését tekintik Isten elleni véteknek. E fel fogás könnyíti meg nekik a magzat-eltávolításra való elhatározást.

Megesik az is, hogy az erősebb lelkű s a családban bizonyára szilárd helyzetű menyecske szembeszáll az előítéletekkel, vágyik a több gyermek után, mert szereti a gyermeket, nem fél világra hozatalától s az őt figyelmeztető- nek vagy korholóknak bátran visszavágja: „Nekem nincs gyepű alá való- gyerekem.“ (Balatonendréd.)²⁾

Darányban, e régóta egyikés faluban megtörtént az a csudálatos eset, hogy a már négy élő gyermek után az ötödik is jelentkezett. A viselős anyát megkörnyékezték a rokonságbeli s más asszonyok, hogy ne engedje világra jönni magzatát. Hiábavaló volt erőlködésük, minden kísértésnek ellenállott azzal a határozott kijelentéssel, hogy neki gyermekeiben öröme van s megszülte az ötödik gyermeket is. Ilyen eset ritka. A 14—18 éves menyecskék lelkileg annyira éretlenek, hogy a házbeli öregebb asszonyok hajlíthatják őket amerre akarják s mikorra e tekintetben is önállóbban gondolkodókká fejlődnek, — már minden késő ...

Az egy gyermekhez ragaszkodó anyánál is felébred az anyai szeretet a véletlenül világra jött s egyáltalán nem kívánt második gyereknél. Egy balatonendrédi református asszony kijelentette papja előtt, hogy „nem is tudtam, hogy a második gyereknek is lehet örülni!“

A somogy megyei katolikusoknál még dívik az a közmondás a gyermekekre nézve, hogy „Ha kettő van: egy van, ha egy van: egy sincs.“ A németeknél Ecseny községben: „Eins ist keins, zwei ist erst eins“, a bekövetkezőhalálesetre gondolva ilyenkor. A katolikusoknál még a legtöbb helyen komolyan veszik azt a régi igen kedves közmondást a gyerekáldásra nézve, hogy: „Ha ád az Isten bárányt, ád hozzá mezőt is.“³⁾ A legtöbb katolikus községben még megszólják azt, akinek csak egy gyermeke van, mert az a föltevésük, hogy a gyermekek születését bűnös úton gátolja meg, vagyis „elcsinyálja.“

Az egyikés községekben azonban az asszonyok túlnyomó része is rabja az egyikés felfogásnak, mert teher nekik a több gyermek, nagyobb gond- dal, bajjal jár nevelésük s a vagyonmegosztás veszélyét nem is tekintve, lekötöttebb az életük. Nem ápolhatják annyira szépségüket; szűkebben kell élniök, nem hódolhatnak oly mértékben a könnyű életnek, a mulatozásoknak, amiknek nyomában többször a nő erkölcsi lezüllése is jár. Ha mér két gyermeke van, nem lehet oly jól kiházásítani őket. Két leánynál, az egyiket ki kell adni a házból s csak a másodikat lehet beházásíttatni, ami nekik jobban tetszik, mint a leánynak a háztól való elvitele, mert munkáskézre van szükségük.

²⁾ T. i. ha az Úristen megajándékozta gyerekekkel, hát az maradjon is meg, azt nem fogja elhajtani, a gyepű, vagyis a kerítés alá ásní, mint a többi falubeli asszonyok.

³⁾ Hogy a bárányt miért választották ki az állatok közül a közmondáshoz, arra magya- rázatul szolgál az a régi, a somogyi katolikusoknál s reformátusoknál egyaránt elterjedt szokás, hogy a csecsemőt keresztelőről hazatérve, mielőtt bevinnék a gyermekágyas nő szobájába, a szobába besurrant bábaasszony a fönnmaradottaktól háromszor megkérdezi, hogy „mit hoztak?“ E kérdésre a kívül álló keresztanyák egyike szintén háromszor azt feleli: „Meghoztuk az Isten bárányát.“ A 3-ik felelet után aztán utánna mondja a bába: „Adja Isten, hogy Isten báránya legyen!“

Némely leányt csak azért nem adnak férjhez a különben tetsző legénynek, mert elvinnék a háztól. A kevésbé tehetőseknél is nagyot számít az, hogy ha ismét gyermek lesz, sokba fog kerülni a komabál, komavendégség vagy *paszita* tartása. Szokásban van ugyanis, hogy mikor a betegágyas asszony fölkel, a rokonok, a reformátusoknál a 6—8 keresztszülő s hozzátartozóik részvétele mellett nagy lakomát tartanak. Néha 100 vendég is megjelenik azon. A nagyobbakon marhát is vágnak s nem hiányzik a cigányzene sem. Ez nagy anyagi áldozatba kerül. Nem ok nélkül hallani tehát ilyen kijelentést: „Hogy lehessen gyerek? Szegén vájok, sokba kerül a komabál!”

Komát is félve hív a második-harmadik gyermekszülés elé néző család; aggódik, hogy egyik-másik visszautasítja a megtiszteltetést. A reformátusoknál t. i. minden gyermeknél ugyanazokat szokás komácul hívni. Persze, a komaság anyagi kötelezettségekkel s áldozatokkal jár: a betegágyas asszonynak 3—4-szer gazdagon kiállított ebédet kell vinni; később, ha a gyerek már nagyobb, az u. n. „korozsma” címén ruhát vesznek neki; ha a korozsmaadás előtt meghalna a gyerek: szemfedőről, koszorúról stb. kötelesek a koma-asszonyok gondoskodni. Erre az áldozatra egy gyermeknél még — a bevett szokás kényszere alatt — csak hajlanak, de többen már terhesnek tartják.

De ami talán a legnagyobb hatással van újabban az asszonyokra, ez az, hogy *divattá vált az egyke*. Igen, divattá! Mert hisz sok egykés családnak már annyi az ingatlana, hogy nem is bírja megmunkálni. Pénz is bővíben van, szinte dobálja ki rangos építkezésekre, ruhára, ékszerre, fölösleges bútorra. A több vagyon már szinte teherszámba megy s a fiatal menyecske egyébként sem szokott vagyoni szempontokból messzemenő számításokat tenni s a család is átlátja, hogy elég gazdagok, 2—3 gyerekkel még nem válnak utódaik szegényekké, tehát itt nem játszhatik oly nagy szerepet a vagyon. Itt már a divat veszi át a szerepet, ami falun, ahol egymásnak minden apró dolgáról, akarva-nemakarva tudomást kell szerezniök, igazán nagy hatalom; ennek be kell hódolniuk, mert különben nincs lelki nyugságuk. Ha egy asszony „nincskés”, azért csak sajnálják, de ha „többkés”, az már nagy szegény, csapás, melyért a legerősebb megszólásoknak, sőt csúfodároskodásoknak van. kitéve. Az egész falu számára veszi annyira, hogy gyereke megszületése után eleinte még az utcán sem igen mer mutatkozni. Bolondnak kiáltják ki, kinevetik: „Szegén ördög es se tuggya ám mics csinyál.” „Elég számár, nem tesz ellene, nem tud vigyáznyi!” „Bolond, mer mos csak az az okos, akinek vagyona van.” „Nincs neki esze, azért van több gyereke!”

A szegénynek még bántóbb megszólásokat kell eltűrnie: „Kódis, bolond, kéntelen vele?” „Magának sincs mit ennyi, minek neki akkor a gyerek?” „Nem fél a sok gyerektű, majd eltartja a nagyvilág!” Akinek 3—4 gyereke van, arra ilyféle megjegyzéseket tesznek: „Annyi ott a gyerek, mind a cigányputriba.”

De legsúlyosabbak azok a cinikus, az anyaságot kigúnyoló megszólások, amelyek néhány szóba tömörítve, valósággal megvetés tárgyává teszik az anyát az egész falu előtt. Elmondják „kölkes-verebes”-nek, pelenkamosónak, „borgyas tehén”-nek, viselős korában „pocakos” disznónak, aki „jó malacos göbe”; csúfolják házinyúlnak, aki „minden hónapban kölkezik, mint a nyúl”, „ollan, mind a fiastik, annyi a gyereke.”

Nem lehet csodálni, hogy a népnek ily felfogása mellett a legtöbb asszony irtózik még a gondolatától is, hogy több gyermeke legyen s hogy ennek következtében nyíltan hangoztatja, hogy „Inkább lepedőt mosok, mint pelenkát“ (aminek az értelmét itt nem magyarázhatom), hogy „Inkább a Kapós folóba rohaggyak el, mind eszt a gyereket (mellyel teherben volt) a világra hozzam!“ (Rinyaujlak.)

Egy asszony, akinek már két gyermeke volt s a jelentkező harmadikat szerencsésen elhajtotta, megnyugvással hangoztatta: „Kisüt vóna a szemem, ha megint gyerekem lett vóna!“

Egyébként a több gyermeket nemcsak az anya, hanem az apa s a család is röstelli. Erre egy igen jellemző esetet mondott el nekem egy érdemes református pap. Az ő szintén református pap atyjának hét életben levő gyermeke volt. Egyszer beállított hozzá egy református atyafi híve s egyenesen azt a kérdést intézte hozzá:

Tiszteletes úr, nem szégyelli-e maga a gyerökeit?

Életem minden öröme, hogy ennyit látok, hangzott a válasz.

Én is úgy vájok ám — felel vissza az atyafi — örül a szívem, mikor a gyerököket (akik még kisebbek voltak) egymásután rakom a székre, de mindig rágyák az embőrt, minek az a sok gyerök.

Ezek a megdöbbenő nyilatkozatok mély világot vetnek a népnek a gyermekáldásra vonatkozó gondolkozására.

És az anyaságnak e felfogását általánossá vált *szokás* szentesíti. A gyermekelhajtás, a többgyermekes anyáknak gúnyolása, üldözése előttük egészen közönséges, ártatlan, mindennapos dolog; ezekről ép oly könnyed módon beszélnek, mint akár arról, hogy Lidi mit főz ma, vagy hogy Jóska gyerek hová hajtotta ki a csikókat.

Míg az oly családok, amelyeknek több gyermeke közül egy meghal, belenyugosznak a változhatatlanba azzal a meggyőződéssel, hogy „Az Isten magának szerette“, addig ott, ahol egy gyermek van s az *meghal*, mélységes a bánat. Ha már nem születik utána, akkor vigasztalhatatlanok. Ilyenkor aztán, különösen ha több gyermek hal el egymásután, megvan a szemrehányás, hogy „Amit a jó Isten adott, azt világra kell hozni!“ A nagy bánat az egy gyermek elhunytával nemcsak azért van, mert egyetlen családi örömtől fosztattak meg, hanem azért is, mert nem marad egyenes örökösük s így nem lesz, aki öregségükben a gazdaság vezetését átvegye. Van ilyenkor lőtás-futás egyik orvostól a másikhoz, hogy „legyen gyerök“, de sokszor hiába!

De hogy az elhalt után másik gyerek ne lenne, már a ritkább esetek közé tartozik, mert a magzatelhajtás — sajnos — már eléggé tökéletesedett. Sok helyen erre már nincs is szükség, mert megvan az óvszerűk a teherbeesés ellen s annak titkába úgy „fül alatt“ beavatják az ismerős asszonyokat. Az elhalt egyke után egy évre rendszeren megszületik az utód, a másik. Őszöd községben két egyke ifjú fült az elmúlt évek egyikében a Balatonba. Az egyik 21, a másik 15 éves volt. A következő évben már mindegyik után született egy-egy gyermek, akik, ha ez a szerencsétlenség nem történik, sohasem jöttek volna a világra.

III.

Az egyke gyermek nevelése egészen más, mint a többi gyermeké. Különösen kirívó az ellentét, ha a régi szokásokat vetjük össze az egyke nevelésének módszerével. Régebben a gyereket a földön szülte az anya; a kis csecsemőt nem várta semmiféle kelengye; pelenkába takargatták hetekig, hónapokig. Keresztelőre kis teknőben vitték, vászon ruhadarabokba göngyölve; teknőben vitték ki a mezőre a nagy munkaidőben s ott hevert a gyermek egy kis zöld ág, egy rossz alsószaknya, rozs- vagy kukoricakéve árnyékában. Egy éves korán túl egy szál vászoningben, télen-nyáron mezítlábosan, hajadonfővel járt a ház körül. Csizmát, gatyát csak akkor kapott, amikor iskolába kezdett járni. Nadrágot, ha egyáltalán kapott, csak 13—14 éves korában. A szabadban járt télen, nyáron, esőben, hóban, sárban; hőségben, hidegben, szélben, szinte pőrén öltözve, nyitottmellű ingben.

Az anya a gyermeket elszoptatta 2—4 évig is, azután a főedele a kenyér, nyers és száraz gyümölcs, a legegyszerűbb levesek, egyszerű tészták. Legjobb falatjuk télen a disznóhús volt; másféle húst alig ettek, legfőleg lakomákon. A gyerekek az ételüket a konyha vagy szoba földjére lekuprodva egy fatárból habzsolták, fakanállal, ritkábban külön fatányérukba merve. Az asztalhoz csak akkor juthattak, amikor már mezei munkánál tudtak segíteni, de soha le nem szabadott ülniök az asztalnál: állva kellett enniök. Az elv az volt: „A gyerekek sorgyékba (sarokban) a hele.“ Az evésnél pedig: „A gyerekek földön a hele.“ Az asztalnál illetlenséget követ el. A szigorú szülők ily nevelési elvekkel fegyelmezték a gyerekeket; tiszteletre, „móresre“ szoktatták a felnőttek irányában. Néha bizony, kiegészítésül, el is verték.

Az egyke nevelése teljesen a másik szélsőségben jár.

Az anya divatos, párnás ágyban szüli gyermekét. A csipkés inget, a szép fejkötőt s egyéb mindent jó előre elkészítik a gyermeknek; duzzadt vánkosban, paplannal, csipkés gyolcstakaróval viszik a keresztelőre. Ruhája, akár fiú, akár leány, uras mindenben, cipőt már mint ölbeli kap, mihelyt járni tud, készen várja a bugyogó. Szépen, módosan járatják. Féltik a meghűléstől, a hidegtől, a széltől, nehogy megbetegedjék. Nem is igen jár künn. Az udvaron túl nem megy. A szobában a helye. Ott senyved. Az időhöz, a levegőhöz nem edződik eléggé. A munkánál kímélik. Már kiskorában az asztalnál ő a legnagyobb hatalom, ő lévén a család egyetlen szemefénye, az asztalnál ráfigyel mindenki. Ami jó, finom az asztalra kerül, dúskálhat benne. Dehogy is utasítanak rendre, ha illetlenséget követ el. Minden megjegyzésében az okosság jelét látják. Minden kényét-kedvét megadják. Megverésről, büntetésről alig lehet szó. Az egyke senkitől sem érezve magát függőnek a háznál, már korán megnyilvánul benne az önkényeskedésre való hajlam, a tiszteletlenség, főleg a családbeliek, a szülők iránt. Nem hiába mondják néhol, hogy az egyke = ebke.

Testileg satnyább a több testvérrel bíró gyermekeknél. Jórészüik már gyengébb szervezettel születik. A 15—16 éves anya képtelen kifejlett gyermeket szülni; ha pedig évekig mesterségesen visszatartják a gyermek születését illetőleg eltávolítják a jelentkező magzatot, az anya szervezete megromlik s az életre szánt magzat gyenge testtel jön a világra s jórésze sohasem

fejlődik megfelelő kötésű gyermekké. Az ilyen „penészirág“ könnyen elpusztul. Az egykés anyák jórésze is az agyonkenetetés következtében elgyengül, elbetegesedik, idő előtt megöregedik s elhal. Szinte száználmas rájuk nézni. Nem is késnek a többgyermekes anyák megjegyezni: „Hadd szenvedjen, úgy köll neki!“ „Isten a bíró, megfűzetett neki!“ Ha valaki vasárnaponként mise előtt végignézi a fiatal menyecskéket, látja milyen sápadtak, véznák, ingatag járásúak, míg az 50—60 év körül levő asszonyok piros-pozsgásak, erőteljesek, kövérek. Igen, mert ők nem kengettették el magzataikat; ők 5—11 gyermeket szültek.

IV.

Gazdasági tekintetben is a legsúlyosabb következménnyel, jár az egyke. Az egykés községekben többtermelés meghonosításáról szó sem lehet. Az egyke mellett nincs a családoknak elég munkaerejük a föld megmunkálására. És ez az állapot folyton rosszabbodik. Sok család kihal. Egy-egy gyermek 2—3 birtokot is örököl. A gazda cselédet nem kap, de nem is akar tartani, minek következtében a földet nem tudja kellőleg megmunkálni, annak egy része parlagon is marad. A gyermektelen öregek pedig késő öregkorig, a legkeményebb munkát kénytelenek végezni, cselédjük nincs, napszámost, sem akarnak fogadni, a gazdálkodás megszokott méreteiből pedig nem engednek. Némelyek még ebédelni sem érnek rá.

Egyesek bérbeadják birtokukat, vagy legújabb szokás szerint öregségükre *más gazdákkal tartatják el magukat* s annak fejében birtokukat vagy annak egy részét az illetőre íratják.

Amidőn a szerbek kivonulása után, felsőbb rendeletre megjelentem egy kis somogymegyei református faluban, ott a presbitérium tagjai azzal a kijelentéssel álltak elő, hogy ők két urat, t. i. papot és tanítót, a faluban nem tartanak. Kérdésemre, hogy ugyan miért nem, előadták az okát is: nem tudják a pap földjeit megmunkálni, sőt a magukét sem végezhetik el. Persze kitűnt, hogy egyke dühög a faluban. Nincs gyermek, nincs munkaerő.

V.

Az erősen egykés községekben a halálozások száma általában fölülmúlja a születések számát. Somogyban vannak községek, amelyekben egyharmada, sőt fele a családoknak, mint gyermektelenek, nemsokára kihalnak. És ezek száma napról-napra szaporodik.

Az egyke Somogyban folytan terjed. Régebben csak a reformátusoknál divatozott; ma már a kath. vallásúaknál is meghonosult, sőt nemcsak a magyaroknál, hanem a vármegye közepén lakó horvátajkú lakosoknál is (Buzsák, Varjaskéz, Tótszentpál s Táska községekben). Egyedül a megye déli részén lakó horvátok mentek még e bajtól.

És hogy terjed? Kik terjesztik?

Elsősorban a bábák és pedig az u. n. „képzett“ bábák. Azoktól tanulják az anyák, ezek pedig egymástól. Új bába jön a faluba. Egyszer csak azt veszi észre a lelkész, hogy az abortálások kezdenek gyakoriakká válni. A falu nagyságához képest évenként 4—5, 8—10. Ha senki nem kutatja a jelenség:

okát, nem akadályozza meg, az terjed . . . terjed s megvan mételyezve a falu. De ha az ilyen bábát idejében elhajtják, — amire eseteket tudok — megszűnik a baj, legalább egy időre, ha ugyan az asszonyok még el nem tanulták a gyermekeltüntetetés módját.

A régebbi „egykés“ községekben a bába tudományára e tekintetben már nincs szükség.

A legtöbb helyen lassan, észrevétlenül lép fel az egyke, mintegy besompolyog a faluba. Ez olyan helyeken történik, ahol valamelyik vidékről hozott új asszony honosítja meg a bajt. Ez kezdi önmagán, azután kitanít egy másik fiatal asszonyt, aki ismét tovább terjeszti az „egykét.“ 6—10 évig is lappang így a baj, míg a lelkész vagy más valaki észreveszi. Mert hiszen a gyermekek még szép számmal vannak az iskolában, a születések csappanása merő véletlenségnek látszik. Midőn aztán kezdi a lelkész híveit egyenkint számon venni, akkor tűnik ki, hogy nini: a fiatal házásoknak a „kettőké“nél bezárul a szaporodás és inkább az egykések vannak már ezek között többségben. Hívei inficiálva vannak az egykével . . . Ilyen esetekben aztán már nem lehet segíteni.

Mindenki kíváncsi volt, hogy a világháború utáni állapot hoz-e valami kedvező változást az egykéző falukban. Nem hozott! 1915-től 1917-ig fokozatosan kevesbedett, 1918-tól 1920-ig pedig emelkedett a születések száma. 1920-ban a születések száma itt-ott felülmúlta a háború előtti létszámot, 1921-ben néhol ez a szám még megmaradt, azután visszaesett a háborús előtti számra, sőt egyes helyeken rosszabbodott is a helyzet.

Az egyke gyógyítására nálunk sem találták meg az orvosságot. Sőt a kormányok, a törvényhozás mélyebbrehatóan még nem is foglalkoztak vele s így az halad a maga hódító útján. A divat hódítani szokott. Már pedig az egyke divattá vált, olyanná, amelynél az azt gyakorlók csak előnyt várnak s találnak is magukra nézve: a jólétet, az úri állapotot, a gondtalan életet s a tekintélyt. Igen, a *tekintélyt* is, mert hiszen csak vagyonosat választanak meg maguk között községi, egyházi s egyéb tisztségekre: bírónak, előljárónak, kurátornak, iskolaszéki tagoknak stb. Csak a vagyonos embernek van súlya, csak annak a szavára adnak. A szegény, többgyermekes apa sohasem viselheti az itt elősorolt tisztségeket; az lesajnált, lenézett, sőt kigúnyolt alak.

És ez ellen a járvány, fizikai sorvadás ellen erőtelen a nép lelkipásztora, erőtelen a gyóntatószék, a közigazgatás . . . Itt a lélekre, józan belátásra hatni, általánosságban véve, hiábavaló. Egyeseket külön-külön véve talán lehetne hosszabb rábeszéléssel jó útra téríteni; de honnan kerülhetne ki annyi önzetlen, lelkes, a leszoktatás módját ismerő apostol, aki végigvenné az egykéző családokat s visszahozná a régi állapotot.

Az egykén már, ha megszüntetésére egyáltalán lehet eszközt remélni — szerintem — csak törvényhozási úton lehet segíteni, az örökösödésnek megszükitésével. Ha az egy vagy két gyermek nem örökölheti a szülők egész vagyonát, hanem annak csak bizonyos hányadát, pl. egyharmad részét, meg fog szünni az egyik legfőbb oka e társadalmi s nemzetpusztító rendszernek.

Ezzel azonban ezúttal én itt bővebben nem kívánok foglalkozni, mert ahhoz egy külön tanulmány volna szükséges s egyébként is tárgykörömön kívül esőnek vélem. Itt csak érinteni kívántam.

Somogy egykéző falvaiban látunk hivalgó cifrasága palatetős házakat, díszes, vasrácsos kerítéseket, palotaszerű istállókat, melléképületeket, a lakásban drága, modern bútorokat, zongorát, jólétet, vagyont, selyemben-bársonyban járó asszonyokat, uras viseletű házaspárokat, de gyermekből, a család legdrágább kincséből *csak egyet, legfőlebb kettőt* ... Az utcákon nem látunk futkosó, kedves gyermekarcokat, nem hallunk édes gyermeki kacajt. Megdöbbenően csendes minden! ... Az a sápadt, vézna „egyke“ ott őgyeleg az udvarban, vagy ott gubbaszt a szobában — *egyedül*. Sivár a gyermeksége! Még játszótársa is alig akad. Hogyan is akadna, mikor, mint a nép néhol mondja: „Több gyermek van elásva a kertekben, mint ahány halott eltemetve a temetőben.“

Gönczi Ferenc.